

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Några notiser om namnet "Fläskgraven" och användningen av fläsk vid bergssprängning

Fürst, Carl Magnus

Fornvännen 24, 309-311

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1929_309b

Ingår i: samla.raa.se

Halvmånformiga knivar i skelettgravar känna vi här först under romersk järnålder, speciellt per. IV, 2 (jfr O. Almgren, Die ältere Eisenzeit Gotlands, I, sid. 39). Även kombinationen med rak kniv och pryl talar för denna tidsbestämning. Hade föremålen förekommit i en brandgrav, hade Latënetid varit tänkbar, nu synes den mig helt utesluten. Även den omständigheten, att flera nu förstörda skelettgravar befunnit sig i närheten av det tillvaratagna fyndet, talar för, att vi ha att göra med ett av de i Skåne icke ovanliga flatmarksgravfälten från romersk järnålder.

T. J. Arne.

Konstantin Monomachs silvermynt.

I det stora fyndet av silvermynt från Oxarve i Hemse socken på Gotland funnos bl. a. 98 silvermynt, präglade för den byzantinske kejsaren Konstantin Monomach (T. J. Arne, Aufzeichnungen über in Schweden gefundene byzantinische Silbermünzen i "Studien zur vorgesch. Archäologie", Götzefestschrift 1925). Det har sedermera utrönt, att ytterligare två sådana mynt tillhört fyndet och numera besittas av f. landshövding Roos samt greve E. von Rosen på Räckelsta. Av samtliga Monomachmynten tillhöra 99 typen med kejsarens bild på åtsidan och den heliga jungfruns bild i helfigur på fransidan (Sabatier 8, Wroth 16 och 17). Tack vare Livrustkammarens chef, baron R. Cederström, har det upplysts, att i Skoklosters samlingar finnes ytterligare ett sådant mynt, som för omkring 100 år sedan anträffades i koret till Elinghems ruinkyrka (Hangvars socken, Gotland).

T. J. A.

Några notiser om namnet "Fläskgraven" och användning av fläsk vid bergsprängning.

Tredje häftet av Fornvännen i år innehöll en intressant uppsats: "Fläskgraven på Läckö" av Årland Noreen. Det skildras där "ett djupt, i själva klippan utarbetat nästan cirkelrunt schakt, som av ålder kallas för Fläskgraven. Namnet kommer därav, att man tänkt sig att vid bergets urholkande med eld fläsk använts såsom bränsle". Författaren omtalar, att redan Olaus Magnus i sin historia berättar, att på Läckö slott "finnes en brunn, uthuggen i den hårda klippan, med ett djup av mer än 200 fot. Men denna urholkning har utförts ej ensamt med redskap av järn utan även med eld, som underhållits med trehundra de fetaste fläsksidor, varvid man dag för dag omväxlande anbragt elden och borttagit den. Ty bland dessa folk har man gjort den erfarenheten, att ingenting hastigare genomtränger den hårda stenen än späck eller svinister".

Emellertid förekommer namnet "Fläskgraven" åtminstone på ännu ett ställe i vårt land, nämligen på grottan i Balsberget vid Råbelöv i Skåne. Såvitt jag vet är det Kilian Stobæus, som först omtalar den Fläskgraven, och då i samband med dess rikedom på fossil. Hit sände han sina lärjungar och särskilt den unge Nils Retzius att samla petrifikater dels för sitt eget Museum Stobæanum, dels för att sända till sin vän Magnus von Bromell och utländska naturvetenskapsmän. Stobæus angiver, att grottan fått namnet Fläskgraven, därför att snapphanarna där gömde livsmedel. Då Kilian Stobæus var född i Vinslöf, och då fadern var kronobefallningsman i båda Göinge härader under snapphanetiderna, har man ingen anledning betvivla uppgiften, att grottan använts för det uppgivna ändamålet och än mindre att den redan då kallades "Fläskgraven". En annan sak är, om dessa båda saker stå i något causalsammanhang med varandra. För min del är jag övertygad om, att namnet "Fläskgraven" är mycket äldre än snapphanarna.

Linné, som i sin Skånska resa ingående beskriver "Balsberg (Mons Baldri) eller Fläskgraven i närheten av Råbelöv" omtalar i sin Västgöta resa även Fläskgraven på Läckö, men giver inte på någondera stället någon förklaring av namnet. Gerard De Geer har på senare tid gjort undersökningar på stället och anser, att den nuvarande grottan ej är densamma, som Kilian Stobæus och Linné tala om, en uppfattning, som enligt muntliga meddelanden till mig, ej bör anses vara fastslagen. De Geer omtalar att kalk brutits i grottan. Linné hade besökt Råbelöv innan han blev student, vid resa från Stenbrohult till Kristianstad. Allmän stråkväg gick alltså förbi denna grotta, där kalk brutits förmodligen sedan lång tid tillbaka. En annan fråga är, om eld behövdes för brytningen av kalken; men Linné säger i sin Skånska resa: "Hwad oändeligt arbete förra tidsens människor ha måst gjort sig, förr än de kunnat, som mullwadar, genomgräfwä detta bärg? Nu för tiden har man åter begynt at bryta kalk-sten der, och at bränna densamma til kalk åt Fästningen i Christianstad etc."

Hos mig har den misstanken uppstått, att då vi hava ett sådant gammalt namn på så vitt från varandra liggande orter som Råbelöv och Läckö, så har också den arbetsmetod, som ligger i namnet "Fläskgraven", varit använd i vida omfattning i vårt land. Jag har därför frågat mig för i sommar, där jag farit fram, om sådant, som kunnat hava direkt eller indirekt samband härmed. Då jag sålunda kom att hos disponenten å Las-såna herrgård få deltaga i ett samkväm efter en hans exkursion med sina skogvaktare, frågade jag en äldre allmänt intresserad skogvaktare, om han kände till att man förstärkte hettan vid träbål genom fläsk. Han svarade: "Inte känner jag till att man gör eller gjort det vid bergbrytning, men då vi gå till skogs med matsäck och skola steka vårt fläsk direkt över elden, så veta vi, att genom att fettet dryper på veden vi få starkare hetta och fläsket hastigare och bättre stekt."

Senare på sommaren besökte jag Målilla i Norra Kalmar län och sam-

manträffade där med den för hembygdsforskning mycket intresserade förre stationsinspektoren i Tuna August Engdahl. På min fråga, om han kände till användning av fläsk vid stensprängning, svarade han, att det hade man använt vid sprängningen för Tunas gamla kvarn. Jag satte mig senare i förbindelse med fröken Nina Hammarskiöld på Tuna, som synnerligen väl känner det gamla familjegodssets historia i detalj. På min anhållan var hon vänlig att nedskriva vad hon visste i föreliggande fråga och har tillåtit mig här meddela detta.

"Tuna-åns nuvarande utlopp, från Kvarnsjön i Tuna socken av Kalmar län, är icke det ursprungliga. Det gamla finnes ännu kvar som ett smalt bäckdrag, som brukar kallas för Gamle-ån.

Enligt i orten ännu kvarlevande tradition har det nya utloppet från sjön, där ån nu rinner fram och Tuna kvarn finnes, åstadkommits på följande sätt: Berghällarna beströkos med fläsksvål, och däröver uppgjordes väldiga eldar. Sedan hälldes vatten på det upphettade berget. Detta förfarande upprepades tills berget brustit sönder.

Tidpunkten, när detta skett, förlägges av traditionen till 'fru Wendelas tid', alltså till någon gång mellan 1680 och 1729, den tid då fru Wendela Hammarskiöld ägde Tuna. Kvarnen är dock redan nämnd i arvs handlingar efter Peder Michelsson Hammarskiöld, död 1646, varför det är troligt, att förändringen av utloppet skett under hans tid, alltså i förra hälften av 1600-talet. Tyvärr har det inte varit möjligt, att närmare precisera tidpunkten. — Tuna d. 2. 8. 1929. Nina Hammarskiöld."

Vi känna väl, huru man vid malmbrytningens första tider i vårt land, då malmen låg i dagen, med stora bålar upphettade berget och genom att slå kallt vatten därpå fick det söndersprängt, varigenom man så att säga "grävde" sig ned i berget. Genom att "gjuta olja på elden", d. v. s. smälta ur fläsket dess olja, den enda, som stod oss i vårt land till buds, blev emellertid hettan högre och effekten vid brytningen större.

Min avsikt med de notiser jag här meddelat är att väcka intresse hos våra hembygdsforskare landet runt för att öka kännedomen, om tradition ännu lever i olika bygder av vårt land, liksom i Tuna, om det säkerligen mycket gamla förfaringssättet att med hjälp av fläsk bryta berg och malm. Lund i september 1929.

Carl M. Fürst.

Litteratur och kritik.

Agnes Branting och Andreas Lindblom: Medeltida vävnader och broderier i Sverige. Del I. Uppsala och Stockholm 1928.

Att få i händerna ett stort anlagt vetenskapligt verk om svenska textilier på svenska är för konst- och textilvänner en sensation av angenämaslag. I synnerhet är detta fallet, då det gäller den medeltida pro-